

Dr. Boštjan M.
Zupančič

Slovenstvo: radost ali žalost?

O slovenski majhnosti je bilo že dosti povedanega in o njej je bilo izrečeno veliko naravnost hudobnih besed. Brez dvoma gre velik del agresivnosti pripisati deljenemu občutku, da v slovenskem prostoru nekako ni mogoče svobodno zadihati.

Slovenci smo narod brez svojih junakov. Kadar smo iz sebe spočeli kaj velikega, je tudi to postalo majhno, če je ostalo med nami. Če pa je odšlo v svet, ki je znal in hotel biti navdušen, tedaj je preraslo v čisto druge razsežnosti. Spet, kadar so se taki možje vračali, mnogi od njih na primer v času, ko so ustanavljali slovensko univerzo med obema vojnama, jih je narod pogosto skrčil na njihov prvotni format. Ta majhnost se je kazala v presihu njihove ustvarjalnosti, pogosto pa tudi v alkoholu, ki je mnogim odpiral tiste poti v notranjost, katere jim je v zunanost zapirala agresivna provincialnost. Spomnimo se tudi obupnih tožbá Emila Korytka, ki se je v Ljubljani dobesedno dušil od nedogajanja. Rečeno je že bilo, da je bistvo omenjene provincialnosti v občutku majhnosti, katerega si nacionalna skupina zgolj dveh milijonov ljudi sicer upravičeno lahko privoščiti: provincialnost je tako doživljanje sveta, ki uspe iz zaznave izločiti širše dogajanje samo zato, da bi vzdrževalo zadovoljnost s samim seboj. Celó tedaj, kadar je ta neupravičena.

V prejšnjih časih je bila provincialnost stvar pretoka informacij. V provinci pač niso vedeli za nekatere stvari, za katere so vedeli v prestolnici. V prestolnicah so velike aglomeracije prebivalstva omogočale, da se je dogajalo tisto, na kar v redko naseljenem ni bilo dovolj ljudi. Danes, ko je pretok informacij očitno povsem odprto do zadnje hribovske vasi, je očitno, da provincialnost kakega okolja ne more biti v pomanjkanju informacij, ki ga to okolje dobiva.

Zato pa se postavi vprašanje, v čem je potemtakem dušljivost teh obrobni področij, iz katerih talent beži in v katerih prevladujeta mediokriteta in najnižji skupni imenovalc. Področja, na katerih je rutina vsakdanjega življenja toliko dognana, da se v njej prihodnost ponavlja že v sedanjosti; zaradi tega je sploh nemogoče govoriti o napredku, razen če za napredek štejemo tiste *izposojene inovacije*, ki prek tržišča navsezadnje prodro tudi v duhovno potvorjene pokrajine. Taka področja so na zunaj zelo podobna deželam, kjer se kaj dogaja, čeprav se v resnici tam nič ne dogaja. Prevladuje dolgčas, ki je povrh vsega še nezaveden, tako da ljudje sploh ne vedo, da se jim je čas pravzaprav ustavil. Ker je človek bitje akcije in ker obstaja toliko, kolikor tvorno deluje za lastno prihodnost, se postavi celo vprašanje resničnosti take obrobne človečnosti.

Vprašajmo se torej, ali je Slovenija ta čas z vso svojo malodane preporodovsko mrzlico v resnici kozmopolitska dežela, ali pa ostaja kljub vsemu bizarna predalpska pokrajina, mrtev stranski rokav svetovnega veletoka, katerega šumenje se sicer sliši, njegovi valovi pa niti ob najhujših poplavalah ne prodro do stoječih voda, v katerih so se zato zaredili vsakovrstni paglavci, ki v velikem toku ne bi imeli kaj iskati. Vprašanje je, če je majhna

kultura v tem smislu sploh še lahko kultura, saj kot kulturo pojmuje nekaj, kar se vseskozi prenavlja samo iz sebe.

Taka inovativnost je navsezadnje psihološka kategorija, ki je pogojena z veliko mero poguma. Kultura se začne v posamezniku in v njegovi posamezni zavesti. Šele od tam se s pripoznavanjem okolja in prepoznavanjem iz okolja prenaša najprej v ožje kroge take ali drugačne »elite«, od tam pa v tim. globalno družbeno zavest. Kultura je predvsem vprašanje sposobnosti posameznika v določenem družbenem sobesedilu, da postane kar največ od tega, za kar je sposoben postati: da se udejani. V vsakem od nas je več možnosti in zmožnosti, kot jih lahko uresničimo v enem samem življenju. Ustvarjalen človek, ki je velik del svojega kreativnega potenciala v resnici aktualiziral, je navsezadnje ustvarjalen zato, ker ga veseli, da je to, kar v resnici je.

Biti to, kar v resnici si, pa je največji izziv za vsakega. Še več, mogoče je reči, da človek sploh živi le toliko, kolikor živi lastno istovetnost. To pomeni prek dejanj samega sebe vsak dan znova odkrivati, za kar ne zadošča zgolj zavzetost, marveč predvsem energija in pogum. Človekova bivanjska istovetnost je stvar njegovih *dejanj*, ta pa se lahko – ali pa tudi ne – skladajo s tistim, kar človek potencialno, v zasnovi je. In povejmo kar prozaično, da je ta zasnova lahko povsem genetična predispozicija k nečemu, kar se potem mora tako ali drugače uveljaviti v sobesedilu skupin, v katerih se posameznik pojavlja.

Stopimo še korak dalje v ozadje tistega izvirnega greha, v katerem je bila posamezniku odvzeta možnost, da bi bil polno udeležen v svojem obstoju, da bi živel svoje lastno življenje, nerazdvojen in pripadajoč sam sebi. Kje je tista točka v razvoju *otroka*, ko mu je že zarana odvzeta vsaka možnost, da bi si pred drugimi izbral *lastno* podobo, naslikano z *lastnimi* dejanji, da bi deloval v lastnem imenu in da bi sploh imel, navsezadnje, svoj obraz tudi zase?

Pojem alienacije, odtujenosti, je šele s Feuerbachom pridobil sociološki pomen. Pred tem je odtujenost veljala za razkorak med človekom in med tistim, kar je bilo božjega v njem. Tudi v marksistični teoriji je imela alienacija osrednji pomen, pri čemer je Marx izhajal iz predpostavke, da izpolnjevanje materialne proizvodnje vodi k vse hujši odtujenosti delavca, ki popolnost proizvoda plačuje z lastno neizpolnjenostjo.

Ironično je seveda, da ravno ta marksistična teza teži kapitalistični red, v katerem vse bolj postaja jasno, da je gospodarski sistem prišel do točke, ko lahko raste samo iz izvirno produktivnega odnosa do sveta, iz samobitne ustvarjalnosti, ne pa več iz gole mentalne reprodukcije in reproduciranega »znanja«.

Odtujenost je negativ ustvarjalnosti, ker ustvarjalnost ni intelektualno reproduktivna funkcija, marveč je lahko le izraz celotne osebnosti, ki mora biti *polna* sama sebe, ki ne sme biti zavrta in ki mora, predvsem, pripadati sama sebi.

In če slovenski pesnik govori o erotični zavezanosti literaturi, ni ta zavezanost nič drugega od tistega erosa, ki je potreben pri vsaki, še tako majhni in še tako prozaični inovaciji. Če je ta eros že spočetka zveden na izključno reprodukcijo vrste, potem ga za ustvarjanje civilizacije in zgodovine pravzaprav nič ne ostane. Če sta zgodovina in civilizacija potemtakem presežek spolnega nagona (besedo sublimacija smo pravzaprav že oropali njenega semantičnega napoja, ki ni porabljen zgolj za reprodukcijo biološke

vrste, potem je ustvarjalnost tiste vrste vitalna energija, ki se izraža v drugačni, širši in manj izključujoči zavezanosti svetu.

Stopimo z metaforo še korak dlje in postane nam jasno, da sta zgodovina in civilizacija ljubici ustvarjalnega človeka. Grobo rečeno se ljudje, to pa Freud kar naravnost pove, dele v dve vrsti. Na eni strani je neskončna množica tistih, ki ustvarjajo genetični pool, v katerem se rekombinirajo značilnosti človeške vrste, na drugi strani pa so tiste genetične kombinacije, se pravi posamezniki, ki so s svojo ustvarjalnostjo segli nad povprečje zadovoljnih. Prvo serijo danes zaznamuje glagol »imeti«, drugo serijo pa glagol »biti«.

Postavlja se vprašanje, ali je stvar v resnici že biološko določena (čeprav tudi sociobiologija nikakor ne stoji na tem stališču), ali pa je psihološki proces v primarni družini tisti, ki določa prihodnji ustvarjalni potencial. Klinične izkušnje kažejo, da pri visoko inteligentnem otroku prej pride do odtujene strukture osebnosti. To je morda posledica večje dojemljivosti, ki otroku preprečuje naivno istovetenje s starši. S tem je pretrgan tisti proces, ki pri drugih otrokih povzroči preveč rigidno strukturo ega, z njo pa enodimenzionalen pogled na svet. Ta ena dimenzija je navadno pridobitniško-zasebniška naravnost, ki že po svoji antropološki funkciji služi navsezadnje enemu samemu nagonu – enostavni reprodukciji. Zasebna lastnina, če prav premislimo, je navadno izključena v vseh združbah, npr. pri samostanih, v cerkvi sploh, kibucih itd., – kjer monogamno reproduktivna funkcija ni v ospredju. Ena od kapitalističnih ideoloških floskul je tudi, da je človek po naravi nagnjen k prisvajanju in da je zato kapitalizem, ki to sebičnost zvito vpreže v voz družbenega napredka, zelo pozitivna stvar. Temeljna neomenjena predpostavka v trenutni diskusiji okrog družbene lastnine je tudi, da zasebna lastnina nad produkcijskimi sredstvi »bolje funkcionira«, ker je človek sebično bitje, ker si želi prisvajati in ker je ta »ekonomski motiv« tisto, s čimer je v uspešnem ekonomskem sistemu »pač treba računati« ...

Zaradi tega – vprašanja družbene lastnine in vprašanja ustvarjalnosti pravzaprav ni mogoče ločevati, saj se obe temi shajata v točki, v kateri je preseganje zasebniškega motiva izraz istega razvoja, kakor pri preseganju glagola »imeti«, ki je zgolj, na zasebništvu naravnana reproduktivna funkcija. Če je ustvarjalnost izraz take osebnostne strukture, ki je osvobodjena pritiskov v hermetično zaprti primarni družini, v kateri se terjaja slepa identifikacija z očetom, ki pa je sam po drugi strani nosilec agresivno pridobitniških motivov (pa čeprav pogosto ne v lastnem imenu), potem je verjetno, da bo ustvarjalnost bistveno večja v takih družbenih strukturah, ki niso vezane na mistifikacijo zasebne lastnine.

Če torej opažamo, da rahla struktura ega, ki se pogosto kaže v občutku odtujenosti samemu sebi, vse bolj postaja temelj ustvarjalnosti v razvitih združbah, potem je to vsaj na dolgi rok morda povezano s povratnim vplivom zasebne lastnine na hidravlične pritiske v primarni družini. Kolikor drži, da zasebna lastnina ni le izraz zasebnosti primarne družine, marveč jo v naslednjem krogu na novo poustvarja, bi morala družbena lastnina postati katalizator ustvarjalnosti – pa čeprav samo statistično, na ravni globalne družbe.

Za presojo ustvarjalnosti kake kulture je torej odločilnega pomena, kako potekajo procesi istovetenja med očetom in sinom. Na tem mestu si drznemo postaviti radikalno trditev, da je bila značilnost ustvarjalnega

sunka, ki Evropo še danes vzpostavlja kot kulturni genomen v grškem libidinalnem presežku. V četrtem stoletju pr. n. št., torej v zlati dobi helenistične kulture, je na obrobju Mediterana nastalo kozmopolitstvo, ki svoje pomembnosti nikakor ni moglo črpati iz ekonomskega uspeha, kar mora biti jasno vsakomur, ki pogleda golo grško skalovje, marveč je bil, obratno, ekonomski uspeh izraz *metafizične vitalnosti*. Če je dal Perikles postaviti zid od Aten do Pireja, potem to gotovo ni bilo zgolj iz ekonomskih razlogov. Zanimivo je, da je celo današnja grška miselnost izrazito nad familiarno zasebnostjo, da obstaja v njej istovetenje s pojmom *res publica*, kar vse vodi k drugačnemu kultu duševnosti, zaradi katerega je E. M. Forster trdil, da je normalnost doma v Mediteranu.

Grki so seveda primer *par excellence* za preraščanje provincialnosti in za tolikšen prodor v kozmopolitnost, da ta pravzaprav že prehaja v neke vrste poetično transcendenco. Pri njej se mešata ne samo zemeljsko in nezemsko, časno in večno, vsakdanje in nenavadno, marveč tudi, značilno, pragmatično in idealno. Prav v grški kulturi je ideja zadobila čutno žarenje, ki se ni nikoli prej ali kasneje tako izrazito manifestiralo v zgodovini, umetnosti ali filozofiji.

Počasi torej prihajamo do sklepa, da sta libido in navdih dvojčka, ki ju ni mogoče ločiti. Libido pa ima velike adhezijske sposobnosti, zaradi katerih se na posamezne njegove oblike močno vežejo zelo določeni in precej premočrtni obnašalni vzorci. Natanko toliko, kolikor kaki družbi uspeva preprečevati enodimenzionalno programiranje libidinalne ekonomije, bo ta družba uspela ustvariti takšne družbene okoliščine, ki bodo vsakemu posamezniku dajale možnost za polno udejanjanje zmožnosti, ki bi sicer ostajale zgolj abstraktne.

Če si sedaj znova zastavimo vprašanje o provincialnosti oziroma kozmopolitnosti slovenske kulture, uvidimo, da je vprašanje precej bolj preprosto, kakor smo morda prvotno domnevali. O tem, ali je Slovenija predalpska provinca, navsezadnje odloča mera tolerantnosti, katero posamezniki, skupine, politika, pravo, in družbena zavest kot celota, dopuščajo posamezniku, da živi lastno življenje.

Slovenska kultura je v tem pogledu napravila ogromne korake, brez katerih tudi sedanje kulturno-politično vrenje in preporodovsko navdušenje ne bi bilo mogoče. Testno vprašanje ta trenutek pa je in ostaja: koliko je Slovenec tradicionalni, patriarhalni, cankarjanski kralj na provincialni Betajnovi oziroma koliko se je iz programirane družinske enodimenzionalnosti izvil v samodejnega ustvarjalca samega sebe. Prav ta ustvarjalnost je osnovni pogoj, da izidemo iz kmetske zavrtosti, temačne malodušnosti in za navdušenje nesposobne nacionalne nergavosti.

Nastati mora tako stanje, v katerem bomo Slovenci, z razlogom, drug drugemu postali toliko simpatični, da se ne bomo več ozirali po tujih vzorih, marveč bomo navdiha iskali v lastnih junakih. Na tej ravni postane vprašanje o provincialnosti nepomembno, ker ne gre za to, ali bomo, ne glede na svojo maloštevilnost, zmogli stopiti v zgodovino ali pa bo vsak od nas v nezavedni prestrašenosti pred lastnimi demoni oponašal brezizrazno, a kompaktno večino.